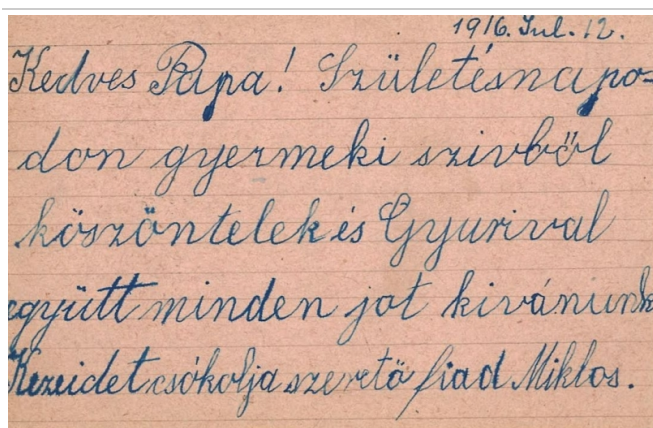

Dr. Wenczel Árpád első világháborús családi levelezése (1916–1917) ^[1]

„Édes Szépem! Az öreg esztendő végén és az újnak küszöbén csókolak és öllek a gyerekekkel együtt” – írta Wenczel Árpád budapesti ügyvéd, tartalékos tüzér zászlós szeretett nejének 1916. december 28-án a szerbiai Kraljevoból, ahol a körzeti katonai parancsnokságnál szolgált, majd így búcsúzott tőle: „(eddig még) hűséges Párid.” A feleségével, az édesanyjával és a kisfiával folytatott levelezése bepillantást nyújt a katonára és családjára életében, az egymástól elszakított családtagok mindennapjaiba, sőt férj és feleség, illetve apa és kisfia kapcsolatába is.

Bevezető

Az első világháború alatti magánlevelezések értékes információkat tartalmaznak a háborús időszakot megélt emberek életéről, mindennapi tapasztalatairól, kapcsolatrendszeréről, valamint az általuk átélt eseményekről, s mindarról, ami őket foglalkoztatta. A száz évvel ezelőtti levelek - a naplókkal együtt - elsődleges forrásul szolgálnak szerzőik mikrovilágának feltérképezésében, s olyan mentalitástörténeti kérdések kutatásában, mint az emberek érzelmi- és gondolatvilága, az egyéni és a kollektív tudattartalmak, hiedelmek kapcsolata. Mivel az adott korszaknak már nincsenek túlélői, az írásban fennmaradt személyes források információit nem egészíthetjük ki interjúk révén előállított „oral history” forrásokkal. Különösen értékesek ezért olyan levelezések, amelyek több személy, például családtagok egymással folytatott levélváltásait őrzik, hiszen különböző individuumok szemszögéből láttatják az egyes egyének mikrovilágát, kapcsolatait, sőt az őket foglalkoztató történéseket és problémákat is. Pontosan ez jellemző a Wenczel-család levelezésére, amelyből cikkünkben több részletet közlünk.

Magánlevelek, katonalevelek

A magánlevelezések műfaja, a köznapi magánlevél a közvetlen, élőszavas érintkezést helyettesítő közvetett, írásos kommunikáció formája, amely általában valóságosan létező címzethez szól, s a köznapi beszéd fordulataihoz igazodó, lazábban komponált stílus jellemzi. Funkciója, hogy kitágítsa az egyén társadalmi környezetét, aki ezáltal elérhet tőle távol levő személyeket is. Kommunikatív funkciót tölt be az egymástól távol élő személyek életében, jelentős szerepe van a kapcsolatháló fenntartásában, az információk összegyűjtésében és továbbításában. A levelezés ugyanakkor fontos pszichológiai szerepet is kaphat az egyén életében, főként olyan esetben, ha elszigetelt, zárt környezetbe kerül, mint például a bevonult és a frontra vezényelt katonák, akik hosszú hónapokra, sőt évekre elszakadtak otthonuktól, szeretteiktől: a levelezés segíti a megpróbáltatásokkal teli, nehéz időszak elviselését, túlélését.

A világháborús levelek forrásértékével és funkcióival, valamint formai és tartalmi jegyeivel többen is foglalkoztak, *Hanák Péter*től *Szenti József*ig. A korabeli katonaleveleket - ahogy az itt közölt leveleket is - általában az alábbi szerkezet jellemzi: kezdődik megszólítással és köszöntéssel, majd folytatódik a levélíró egészségéről és mindennapjairól szóló beszámolóval, amiben gyakori téma az időjárás, az ételmezés, az elhelyezés jellemzése, az előljárók, bajtársak bemutatása. Elmaradhatatlan a megkapott levelek és csomagok nyugtázása. Ezt követően a címzethez intézett kérdések, illetve kérések következnek, valamint a megszólított, esetleg további ismerősök egészsége, továbbá az otthoni gondok, mindennapok iránti tudakozás, végül jókívánságok és az elköszönés formulái zárják.

Az 1914 nyarán kirobbant nagy háború kihatással volt nemcsak a politika és a hadi események folyamatára, hanem az élet minden területére, s újraformálta a mindennapokat is. Szinte a társadalom egészét érintette valamilyen formában a háború, alig akadt család, amelyikből a férfiakat ne hívták volna be katonának. Sok családnak vagy ifjú párnak kellett szembesülnie a háború okozta kényszerű elválás gondolatával. Természetesen a szétszakítottság, a hiányérzet, a testi és a lelki gyötrelmek, illetve a halál közelsége következtében sokszor újra- és felértékelődtek az emberi kapcsolatok, a szerelem, a barátság, a rokonság, s különösen fontos szerepet kaptak az elszakíthatatlan, vagy legalábbis annak hitt családi kötelékek.

Már a háborús lelkesedés idején, a fényes búcsúztatások, örömitás győzelmi indulók és virágos közepette szembe találták magukat a frontra indulók a szeretteiktől, a családtól, szerelmes pártól való búcsúzás fájdalmával is. „Vajon viszontlátják-e egymást valaha?” - nyilatalt beléjük a szorongató érzés, legkésőbb a bevonuló előtt. A frontra vezényelt, távol került, majd hosszú ideig a lövészárkokban sínylődő katonákban egyre nőtt a ragaszkodás az otthon maradtakhoz, szerelmeikhez, feleségeikhez, családjukhoz. Sokan kötöttek házasságot az indulás előtti utolsó napokban, egyrészt azért, mert a katonák rendezett viszonyokat ígtek maguk után hagyni, másrészt, főként az első időszakban kimondottan hazafias tettek és nemes gesztusnak számított bevonuló katonának hűséget fogadni, jegyesévé válni, illetve ahogy akkor mondták: „hadifeleséggé” válni.

Krúdy Gyula, aki inkább hitt a szerelemben, mint a házasságban, a háború első napjaiban ezt jegyezte fel: „egyszerre mindenki szerelmes lett a városban [...] mily egyszerű búcsúztatások lehettek Pesten ezen a héten [...] hány vőlegény jutott előbb menyasszonyához és hány tartalékos udvarló nyert meghallgatást az eddig hiába ostromolt hölgné! [...] a bevonuló tartalékos, amint elhagyott kedvesei miatt érzett fájdalma csillapodik, titkon már úgy színezi a jövőt, hogy a messzi idegen országokban új, ismeretlen nőket talál.” Az írónő, *Kafka Margit* 1914 augusztusában szintén „hadifeleség” lett, a háború kitörésének hatására ment férjhez Szegeden az orvos-biológus *Bauer Ervin*hez (Balázs Béla öccséhez), akit a házasságkötés után pár nappal a békéscsabai 101-es gyalogezredbe soroztak be. Napi többszöri levélváltásban tartották a kapcsolatot, s a távolság nem akadályozta, inkább fokozta szerelmüket és összetartozás-érzésüket.

Mivel az első hónapokban még mindenki egy rövid lefolyású, győztes háborúban bízott, az akkori levelek többségéből a mielőbbi viszontlátás reménye köszön vissza, ami a háború elhúzódásával egyre kilátástalanabb lett. A katonák szerencsés esetben néhány hónapos frontszolgálat után kaphattak egy-két hetes szabadságot, amikor alkalmuk nyílt hazalátogatni, de voltak olyanok is, akikre csak sokkal később mosolygott a szerencse. Mások betegség vagy sebesülés miatt távozhattak haza, és előfordult az is, hogy az otthoniak látogatták meg a fronton lévőket. A földdel rendelkezők közül sokakat elengedtek egy-két hetes „aratási szabadságra”, de sohasem egyszerre, hanem szakaszosan, több hullámban. Az otthon töltött idő azonban hamar véget ért, és ilyenkor a búcsú még nehezebb volt.

Az elhúzódó háborúban a tiszta emberi érzések és a közösség által elvárt, hagyományos erkölcsi normák lassan már szinte szétfoszottak a lövészárkok, bunkerek saráiban vagy a véráztatta harctereken, azonban - ahogy Szentí írja - „a léleknek még marad kapaszkodója: a remény, hogy egyszer hazakerül az övéhez, és újra szeretet veszi körül. [...] valahol a lélekben, egyre mélyebbre, egyre szűkebb helyre szorulva élt még a vágy a szerető feleség, a melegséggel simogató kedves, az édesanya iránt. Egy mosolyért. Csókért.” Az egyszerű, néhány elemít végzett kisemberek, parasztok, kispolgárok, munkások „a harctereken sokszor költői szépségű sorokban vallottak lelki sebeikről.” Húzzuk alá, hogy olyan társadalmi rétegek „megszólalásáról” van szó, melynek tagjai azelőtt többnyire csak a hivatalos ügyeik elintézése miatt fogtak tollat.

A hadseregben az a nagyobb egység, amihez a katonák kötődtek, amivel azonosulni tudtak, az ezred volt, nem véletlen, hogy az ezredeknek eltérő a jelzése. A nyakon lévő paroli színe minden ezrednél más volt, ezzel az identitást és az összetartozás érzését próbálták erősíteni. A magyar katonák több fronton küzdöttek ezredeikben a háború alatt. Legtöbbször az olasz és az orosz harctereken harcoltak, vagy a balkáni hadszíntéren, előbb a szerbek ellen, majd Románia 1916. évi belépése után a román csapatok ellen. A legénység zöme paraszti származású volt, s többségükben szintén civil foglalkozást űző tartalékos tisztek vezetése alá kerültek, ugyanis a hivatásos csapattiszt állomány már a háború első felében óriási vérvesztéssel szenvedett, és az arány a tisztek között egyre jobban eltolódott a tartalékosok javára.

A katonák a háború hosszabb-rövidebb szüneteiben megpróbálták minél több mindent „visszacsempészni” a tábori életbe és a lövészárkok világába a civil életükből, mindabból, amit bevonuláskor otthon hagytak. Ebben nagy segítségükre volt a tábori postaszolgálat, amely igyekezett biztosítani a fronton harcolók és a hozzátartozók közötti kapcsolatot, nem kis forgalmat bonyolítva le. Az olasz fronton harcoló Isonzó-hadsereghez például 1915 nyarától 1917 márciusáig 15 millió levél és levelezőlap érkezett, míg onnan 23 millió közönséges és 100 ezer ajánlott levelet, ötezer csomagot, összesen mintegy 840 vagonnyi küldeményt küldtek. Otthonról a csomagokban legtöbbször élelmiszer érkezett a katonáknak, kiegészítve a gyakran elégtelen ellátmányt. Ritkábban előfordult ez fordítva is, amikor a katonák küldött haza élelmiszert, olyanokat, amiket be tudott szerezni a megszállt területen, s odahaza hiány volt belőle. Wenczel Árpád levelei ez utóbbit is tanúsítják.

Wenczel Árpád és családja

Forrásközlésünk főszereplője, dr. Wenczel Árpád (1873-1948), Budapesten született 1873. július 18-án, római katolikus vallású középosztályi családban. Jogot végzett, majd ügyvédként tevékenykedett. Saját ügyvédi irodát vezetett, majd később főügyész is volt, illetve a háború után magyar királyi kormányfőtanácsosi címet is kapott. Már negyven éves elmúlt, amikor a világháború alatt a frontra került. Apja, dr. *Wenczel Tivadar* (1841-1890) magyar királyi kúriai bírósági elnök, akit Árpád fiatalon, 17 éves korában elvesztett. A család feje ezt követően Wenczel Tivadar özvegye, *Heinrich Karolina* (1844-1925), aki viszonylag hosszú életet megélt, 81 éves korában hunyt el. Wenczel Árpád idősebb testvére, ifj. *Wenczel Tivadar* (1868-1947) a Szent Rókus kórház főorvosa, egyetemi tanár és magyar királyi egészségügyi főtanácsos volt. Árpád 1907-ben nősült, *Ámon Margitot* (1878-1946) vette feleségül, akitől két fia született, 1908-ban Miklós, majd 1912-ben György. A családnak Budatétényben volt villája, amit az özvegy családneve után Heinrich-villának neveztek. Wenczel Árpád ide címezte leveleit az édesanyjának.

A két Wenczel testvér, Árpád és öccse, *Tibor* (1880-1945) ugyancsak Budatétényben vettek nyaralót, ahova idővel rendszeresen kijártak. Sőt a háború után ki is költöztek Téténybe, s bekapcsolódtak az ottani közéletbe. A település szélén, a Baross Gábor-telep tőzszomszédságában volt a telkük, ahol a mai Vencel-kert és Vencel utca viseli a család nevét. Wenczel Árpád, mint a Budapesti Ügyvédi Kamara tagja minden bizonnyal a leggazdagabbak közé tartozott a környéken. Budapesti, József körüli lakásából járt ki budatétényi nyaralójába, amihez úszómedence és több melléképület is tartozott. A háború alatt a nyári hónapokban Wenczel Árpád felesége, Margit is Budatétényben tartózkodott a két kisgyerekekkel. Árpád a háború után aktívan részt vett a helyi közéletben: a Templomépítő Egyesület bizottsági tagjává választották, később védnöke is volt az egyesületnek. A harmincas évek második felében tagja volt Budatétény képviselőtestületének, sőt a nagytétényi közgyűlés elnökévé is megválasztották. Róla kapta nevét az egykori Árpád utca, ami a mai budatétényi Rózsakert utcának volt egy szakasza. Elismerését és korabeli befolyását jól mutatja, hogy az 1933-ban átadott római katolikus templom felszentelésekor meglátogatta őt *Shvoy Lajos* székesfehérvári püspök.

Wenczel Árpád 1916-ban hadapródként vonult be tartalékos szolgálatra a 32. császári és királyi tábori tüzér ezredbe, ahol a 2. ütegben szolgált. A hadapródság azt jelentette, hogy a tiszti rang elnyeréséhez szükséges elméleti és gyakorlati vizsgát már maga mögött tudta, s megtette az első lépést a tiszti rendfokozat elnyeréséhez vezető úton. A háború alatt később tartalékos tüzér zászlós, majd tartalékos tüzér hadnagy rangot kapott. Kezdetben, 1916 nyarától a galíciai fronton szolgált, ahol megsebesült, szerencsére csak könnyebb sérülést szenvedve, amiből hamar felépült. 1916. december közepén a megszállt Szerbia területére vezényelték, ahol továbbra is a tüzérségnél szolgált. Adminisztratív feladatot teljesített, viszonylag nyugodt körülmények között, s a közvetlen életveszélynek nem volt kitéve, mint a fronton harcoló bajtársai.

Wenczel Árpád levelezése szűkebb családjának tagjaival

A Wenczel családnak a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában P 1045-ös törzsszám alatt őrzött iratanyagában a 15-21., valamint 25. és 29. tételek tartalmazzák azokat a leveleket, amelyeknek vagy a feladója, vagy a címzettje Wenczel Árpád. Viszont csak a kisebb részük íródott az első világháború alatt, időközben tágabb. Wenczel Árpád a fronttól gyakran, egyes időszakokban naponta írt haza levelezőlapot vagy levelet szeretteinek, elsősorban feleségének és édesanyjának, ezen kívül több alkalommal külön írt nagyobbik, akkor mindössze nyolc éves fiának, Miklósnak. A család e három tagjával folytatott háború alatti levelezése összesen 330 levelet tartalmaz, melyeknek túlnyomó többsége levelezőlapra íródott. A levelekben - nyilván ugyanúgy, mint a közvetlen személyes kapcsolatban - a házastársak magázták egymást, ahogy gyerek is magázta szüleit, méghozzá kortól függetlenül: a felnőtt Wenczel Árpád édesanyját éppúgy, amint a kis Miklós édesapját. Tegeződéssel a testvérek között találkozunk, valamint azokban a levelekben, amit szülő ír a gyermekének, legyen szó akár Karolina Árpádnak, vagy Árpád Miklóshoz írt sorairól.

Mivel Wenczel Árpádnak a testvéreivel való levelezése töredékesen maradt fenn, és kevés levelet tartalmaz, erre részletesebben nem térek ki, csupán csak néhány rövid megjegyzés erejéig foglalkozom vele. Az idősebb testvértől, Tivadartól csupán egy Wenczel Árpádnak küldött, újévi jókívánásokat tartalmazó, 1916 végén kelt levelet ismerünk, amely a 21. tételben található. A 20. tétel a fiatalabb testvére, Tibornak a galíciai frontról és az orosz hadifogságból írt leveleit foglalja

magába, pontosan 80 darabot. Ezek a levelek vegyesek a címzettek tekintetében: Wenczel Árpádnak írt levelet éppúgy találhatunk köztük, mint nejeinek, Margitnak vagy a testvérek édesanyjának, Karolinának szólót, de vannak köztük olyanok is, amelyeknek gyerekek a címzettjei, többnyire Miklós, ritkábban Miklós öccse, az akkor hároméves György. Sőt kivételesen olyan levéllel is találkozhatunk, amely nem családtagnak íródott. Válaszlevelek viszont nem lehetők fel a tételek között.

A levelek sorszámozásában az egyes tételeken belül nem találtam logikát, se az időbeliséget nem követik, se műfajilag nincsenek szétválasztva (levelezőlap, képes levelezőlap, levél), sőt a több címzettel tartalmazó, „vegyes” tételek se kronologikus sorrendet, se címzettje neve szerinti szétválasztást. Az említett 330 levél közül a legkorábbi 1916. május 30-án íródott: Lembergől küldte feleségének Wenczel Árpád; míg a legutolsó ugyancsak ő írta a feleségének 1917. március 18-án a dél-szerbiai Kruševacból, ahova röviddel ezelőtt, 1917. március 17-18-án helyezték át Kraljevoból. Az első és az utolsó levél között 292 nap telt, s ez idő alatt összesen 128 levelet küldött el Árpád a nejeinek, ami azt jelenti, hogy csaknem kétnaponta írt neki, vagyis átlagosan két és negyed nap telt el két levél között. A nejeinek címzett megszólítások elég változatosak: leggyakoribb az „Édes Manczikám”, jellemző a „Kedves Manczikám” és az „Édes Angyalom”, s előfordul az „Édes Szépem”, a „Drágám”, és az „Édes Öregem” is. **(Lásd az 1. számú forrást!)**

Viszonylag sűrűn írt Wenczel Árpád a feleségének a dél-szerbiai Kraljevoból, ahol 1916. december 20-tól és 1917. március derekáig tartózkodott. Itt működött a Monarchia hadseregének egyik körzeti parancsnoksága, miután 1915 végétől Szerbia területének nagy részét megszállva tartották a Monarchia, Németország és Bulgária hadai. Több képes levelezőlapján látható a kolostoráról és koronázási templomáról ismert kisváros, ahol több szerb királyt is koronáztak a középkorban. Tiszti épületben lakott, saját szobája volt, az elhelyezésére és az ellátására nem lehetett panasza. Az 1917. január 7-én kelt hosszabb levelében beszámol feleségének arról, hogy este mozból érkezett haza a fűtött, szép szobájába, ahol tiszta lepedő várta abból az alkalomból, hogy másnap következett a görög naptár szerinti karácsony, amire készült a görögkeleti (pravoszláv) vallású helyi lakosság. A szobát kitakarító 18 éves lányt, Szlávkát is szóba hozza, akiről azt írja, hogy „nem túlságosan szép”, talán épp csak a felesége megnyugtatóására. Kiderül leveleiből, hogy tiszti ellátmánya jó és bőséges, sőt viszonylag könnyen és olcsón hozzájut szükséges és hasznos terményekhez és egyéb cikkekhez, köztük olyanokhoz, amikben a hátrásból a harmadik háborús évben már gyakorta szükségét szenvedett, illetve idehaza csak jegyre, vagy feketén és drágán volt kapható. Ő viszont olcsón tudott vásárolni a helyiektől, sőt „cserekereskedelmet” is folytatott, például diót kapott cserébe cukorért és lisztért. Kraljevoból küldött haza családtagjainak, kávé, sonkát, tojást, babot, borsót, sárgaborsót, petróleumot, szappant, sőt még állati prémet is. Január 7-ei levelében közli feleségével, hogy mit fog küldeni legközelebb: lisztet, babot, darát, azután majd diót.

Hogy Kraljevoban jó helyre került, és szinte már úri dolga van, többször is említi leveleiben. Előjárójáról, parancsnokáról így ír nejeinek: „Az új kommandáns egy szigorú katona. [...] A dolgaimhoz értek, az azeleddes látszat szerint szeret is, bár csak 2 napja dolgozom vele; azt hiszem, ha rajta múlik, úgy soká itt maradhatok, bár katonáéknál semmi sem maradandó.” De hiába a saját szoba, a megfelelő ellátmány, az irodai munka és a viszonylagos nyugalom, hazavágyik, s nagyon hiányolja a felesége leveleit, ha elmaradoznak. 1917. március 5-én kelt levelében például félig ironikusan, félig tréfálkozva így fogalmaz: „Azt hittem, hogy a töltött káposzta következményeitől annyira meg leszal hatva, hogy azonnal írsz, - s íme nem írsz. Most még utoljára kérek, írj, mert ha fordulópostával nem kapok lapot, akár Cs. M. (azaz: Csókol Margit), vagy hasonló tartalommal, úgy csinálhatok káposztás tésztát, azt külön kihűtöm a hóban, hogy jó hideg legyen, és megeszek belőle egy nagy tányérral. Te tudod, hogy nem tréfálok!” Majd így írta alá levelét: „Cs. P.” (vagyis: Csókol Páid)

Ámon Margit, aki többnyire 3-4 nap alatt kapta meg férje lapjait, kezdetben viszonylag gyakran válaszolt. Többoldalas levelet ugyan ritkán fogalmazott, de kimondottan szép, érzelmes sorokra is telt tőle. Példa rá az a 1916. június 9-én kelt levelezőlapja, melyen az „Édes Öregem” megszólítást követően így írt társának: „Tizenegy óra este van, síri csend egész Kis-Tétényen, csak egy elhagyott lény keresi fél élete párját, hogy legalább gondolatban együtt lehessen vele. [...] A jó Isten óvja meg minden bajtól!” Majd így köszönt el: „Sok-sok puszit küld Margitja”. Három nappal később, amikor már tudja, hogy a férje harcokban vesz részt Galiciában, aggodalmát fejezi ki, s püspökkenyeret süt neki. A nyáresti holdvilág láttán a magányosság érzése tör elő belőle, s bizonyára a régi szép, bőséges emlékeket is felidézi, bár konkrétan nem utal rá: „Az időjárás ma gyönyörű, az esték holdvilágosak, de nem élvezem azokat egyedül.” Az első hónapot követően megrikkultak Margit levelei, ráadásul egy részét a férje nem is kapta meg, mint az kiderül levélváltásukból. Az 1916. július 9-én kelt levelezőlapján, az „Édes Pádim!” megszólítás után, Margit meglepetését, sőt megrökönyödését fejezi ki, hogy az általa írt lapok elkallódhattak: „nagyon csodálkoztam, hogy tölem eddig csak 10 kártyát kaptam, holott én a 40 nap alatt legalább 30-at írtam, hisz alig-alig múlik el nap, hogy gondolataimat maga fele ne irányítanám.” A feleség túlnyomórészt levelezőlapra írt levelei közül, összesen 51 darab maradt meg, vélhetően azok, amelyeket férje a tábori postán keresztül rendben megkapott. **(Lásd a 2. számú forrást!)**

A levelek ritkulása azt jelzi, hogy az otthon maradt feleség számára, aki kezdetben gyakran írt férjének, s több levélben kifejezte, mennyire hiányzik neki, mennyire vágyik a viszontlátására, később valamelyest halványulhattak, tompulhattak ezek az érzések, s bár a családi kötelék nagyon is fontos maradt, már nem számított mindennapos dolognak a távollévő házastársára gondolni. Ezzel szemben a családjától, otthonától távollévő férj, akinek szolgálati helyén viszonylag sok szabadideje volt, moziba menni, és tisztársaival szórakozni is tudott, ráérő idejében rendszeresen levelet írt az otthoniaknak, s leveleiből úgy tűnik, hogy képzletben minden nap odahaza járt. Mintha megkettőzött világban élt volna: több mint félezer kilométerre lakóhelyétől, katonai feladatokkal megbízva, gondolatait legtöbbször a családjá, a felesége és a gyerekei kötötték le. A családjától elszakított katona számára - érthető módon - még fontosabb volt az otthoniakkal való kapcsolattartás, mint fordítva, számára ugyanis egyfajta megtartó erőt, kapaszkodót, s érzelmi többletet adott, amiből nap mint nap erőt tudott meríteni.

A feleség figyelmét és energiáit ezal szemben jóval inkább lekötötték a mindennapi teendők. Rászakadt a gyerekek gondozásának és nevelésének terhe, ami miatt estére fáradt volt. Január 20-ai levelében így szabadkozik az elmaradt levélírási miatt: „az is igaz, hogy kevés időt találhattam volna írásra, de a kevés nyugalmas időt, bevallom őszintén, pihenésre használtam fel, mert csodálatos módon kimerült és fáradt vagyok sokszor, azaz állandóan [...] E sorokat is reggel 7 órakor írom, mert ilyenkor még nem zavar a gyermekek lármája, a cseléség, s ki vagyok pihenve.” Egy hónappal korábbi levelében, karácsony előtt viszont arról panaszkodott, hogy a gyerekek betegsége miatt alig maradt ideje az ünnepi előkészületekre, s ezért nem tudott írni: „Jókívánságát elkésvé viszomom, Drágám, de nem fog érte haragudni, hiszen tudja [...], hogy mennyire igénybe vagyok véve, ha jól tudom, maga Drágám, olyankor menekülni szokott. No, az idén még círábban ment a dolog, miután kisfiaim betegsége miatt csak 3 napom maradt a készülődésre.” Margitot többször lefoglalta a gyermekek betegsége. Egyik esetről a karácsonyt követő levelében számol be, melyben megírja, hogy „Miklóska” karácsony első napján erősen hányt, gyomorontása volt, éjjel is fájdalmai voltak, emellett sárgaságot kapott, belázasodott és néhány napig alig evett, még fogycott is.

Mint a levelekből kiderül, Margit több alkalommal is kapott fényképet a férjétől, de ezeket sajnos nem ismerjük, mivel nem kerültek a családi iratanyagba. Valószínűleg nem is levélben kapta őket, hanem hazalátogató katonabajtársak vihették neki, mint férje küldeményét. Ám így is érdekesek azok a megjegyzések, amivel Margit illeti őket következő levelében: „Hallom, hogy másoknak panaszodik, hogy egy hónap óta nem írtam. Tanú Magdus, ki maga szokta feladni a lapokat, hogy ha nem is olyan nagyon gyakran, de többször írtam már e hónapban. Fényképeiről, melyeken mindegyiken oly fess legény, szintén írtam, és a legnagyobb tetszésemet fejeztem ki. Azonban úgy látom, a szép kis asszonyka mindenfelé szépen kíséri magát, vagy maga őt? gyalog is, lóháton is, szekéren is. Már még csak azt szeretném tudni, hogy ő tetszik-e magának, vagy maga neki? De úgy ám Öreg Drágám, amíg maga ott szép asszonnyal kocsikázik és lovagol, addig én is itthon elhagyatottságomban vigaszt keresek - és találok. [...] kedvem ugyan nem a régi, de az nem is lesz, míg haza nem jön, Drágám, azonban aknadnak olyanok, akik fel akarnak vidítani...” Majd így zárja: Remélem, még midig hú hozzám.” A levelek ritkulása mellett a feleség néhány megjegyzése is jelzi, hogy a hosszú háború, a fizikai távolság, a találkozás hiánya nyomot hagyott kapcsolatukon.

Sokkal többször írt Árpádnak édesanyja, Heinrich Karolina. 121 levelét ismerjük, melyekben rendszeresen beszámol az otthoni helyzetről, a mindennapi történésekről, sokszor részletesebben, mint ahogy a feleség. Bizonyára több szabadideje volt, hiszen Margitot jobban lefoglalták a gyermekek, bár a gyerek-felügyeletből Karolina is gyakran kivette a részét nagymamaként. 1917 elején Kraljevoba küldött leveleiben megírja fiának, hogy megkapták a küldeményeit, nemcsak a sonkákat, de még 200 tojást is. A tojások sértetlenül megérkeztek több száz kilométer vonatkozás után, ami nem kis teljesítmény a tábori postától. Karolina megköszöni a küldeményt, s kéri fiát, hogy olyan dolgokat küldjön haza, amiből hiányt szenvednek, például petróleumot, lisztet, kávé, gríz, száraz borsót (azaz sárgaborsót). Azt tanácsolja, hogy húst ne küldjön többet, mert amit küldött, gyanús, és Margit „nagyon szagolja”. **(Lásd a 3. számú forrást!)**

Feltűnő ugyanakkor, hogy az iratanyag nem tartalmaz Wenczel Árpád által az édesanyjának írt leveleket. Elképzelhető, hogy ilyen levelek nem is születtek, valószínű, hogy Árpád csak a feleségének írt, aki azt rendre megmutatta az anyósának, Karolinának, akivel gyakran találkozott, s mivel a feleség, Ámon Margit, a kiscserekekkel az év nagyobb részében Budatétényben lakott, az anyós közelében, ez többnyire nem is igényelt különösebb szervezést és fáradozást. Ezt a feltételezést látszik igazolni Karolina számos levele, amelyből kitűnik, hogy naprakész információkkal rendelkezett arról, hogy fia mit írt feleségének, Margitnak.

A levelezés külön érdekessége Wenczel Árpád több levélváltása az akkor mindössze nyolc éves Miklós nevű kislívával. A négy különböző tételben található harminc levélből tizenhárom Wenczel Árpád írt Miklósnak, tizenhétnek elvileg, legalábbis a feladó vagy az aláíró neve alapján Miklós „szerzője”, ám nyilván felnőtt segítséggel készültek. A tizenhét levélből tizenhat a 18. tételben található Wenczel Árpádnak a feleségéhez és fiaihoz írt levelek között, egyetlen egy levél viszont furcsa módon a 17. tételbe került, abba a tételbe, amely az édesanyjának, Karolinának Árpádhoz írt leveleit tartalmazza.

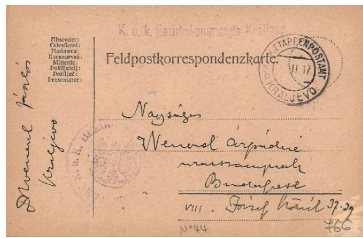
Miklós leveleiben beszámol apjának röviden arról, hogy mi történik vele nap mint nap, főleg az újdonságokról, s válaszol apja kérdéseire, kéréseire. A rövid, pár soros szövegek egy részét Miklós írta kézírással, ezeken jól látszik, hogy a betűvetés tudományában még gyakorlatlan, de igyekvő gyermek keze nyomán születtek, vagy anyja, Margit, vagy a nagymama, Karolina bábáskodásával, felnőttek irányításával és megfogalmazásában. A szövegek egy másik része gépirással készült, amit akár gyermek is pótyoghatott segítséggel, például diktálásra, mindenesetre részben ez is felnőttek műve lehetett. A 17. tételben olyan levélre bukkanhatunk Karolinától, amelynek a végére írt Miklós, mintegy hozzátoldva nagymamájához a saját külön kis levelét, „Kedves Papa” megszólítással. A láthatóan gyerekkézzel írt „toldalak-levél” 1916 augusztusában született, akkor, amikor az otthoniak megtudták, hogy Wenczel Árpád megsebesült. A vigasztaló sorokat - „reméljük, hogy hamarosan meggyógyul!”, bizonyára meghatóva olvasta az apa. **(Lásd a 4. számú forrást!)**

Az apának a fiához írt levelei közül tizenegy külön egységben, a 29. tételben található, két levél viszont 25. tételbe került, abba, amelybe Wenczel Árpád feleségének írt leveleit sorolták. A tizenhét levelezőlapon, amin Wenczel Miklós szerepel feladóként, lakcímként az év egyik részében Budatétény, másik részében a budapesti, József körút 37-39. szám volt feltüntetve, amely utóbbi alatt ösztől tavaszig tartózkodott Ámon Margit a két gyerekkel, Miklóssal és Györggyel. A levelezéseken átút, hogy az apa milyen komoly elvárásokat támasztott a tanulmányai elején járó kislíval szemben. Mikor például Miklós beszámolt arról, hogy milyen kedvvel és milyen sokat korcsolyázik, az apja ezt írta vissza: „Hallom sokat korcsolyázol. Félek, hogy a sok mulatozással majd visszamaradsz a tanulásban. Ezekről küldj nekem tudósítást.” (1917. február 20.) A nyolcéves gyermek számára kijelölt sokféle feladatról és az elvárásokról kapunk képet az alábbi, 1916 júliusából származó részletből: „Alkalmilag írd meg nekem, hogy milyen a kertescskéd, vajjon (sic!) virágzik-e; mert bizonyára sokat öntözgeted azt. Azután meg a ministrálást is gyakorold vasárnapként, hogy ne csak jól, de szépen is menjen!” **(Lásd az 5. számú forrást!)**

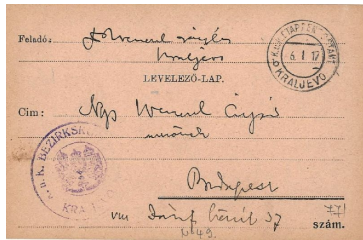
Miklós lapjai számomra azt üzenik, hogy igyekszik az apai kívánásoknak maximálisan megfelelni, de nem lehet kétségünk az érett megfogalmazás alapján, hogy ezek valójában nem a gyermek, hanem mellette álló felnőttek ígéretei és megnyugtató szavai a család után vágyó, s azért aggódó, távol levő apa felé. Csak néhány példa az ilyen „felnöttes” megfogalmazást tartalmazó sorokra: „Kedves papa! Köszönöm az én újságom előfizetését, örömmel fogok belőle olvasni” (1916. július 26.), „Tegnap ministráltam a jobb oldalon, ami igen jó sikerült, remélem, hogy Papa is meg lesz elégedve” (1916. július 9.) „A zongorában is nagyon jól haladok, már 20 órát vettem eddig” (1917. január) Miklós 2016. decemberi lapjain beszámolt apjának arról, hogy látta az Uránia moziban Károly király koronázását. 2016. december 28-án kelt lapján újságolja, hogy karácsonyra sok társasjátékot kapott, továbbá két könyvet, játék gépfegyvert és kanári madarat. Ugyanezen a lapon sok jót kíván apjának a közeledő új évre, s a jó Istent kéri, „adja hogy a jövő év boldogabb legyen”. Ugyanúgy búcsúzik ekkor is, mint a többi lapon: „Kezeit csókolja Miklós”.

1. Wenczel Árpád levelei a feleségéhez Kraljevoból

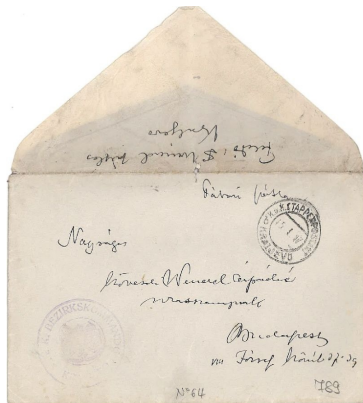
1917. 7. 16.
Édes Annyácskám!
Sohal vágyom gondolatban mellette.
Egyre is sokkal gondatlanabb vagyok
az allélokomból, mert annálgyorsabb
szél, amennyit tudok kifújok, és
faismerem, elhiszem, és jól megértem
is mindkettőt, hogy én a tisztelet
megye, de nagyon szeretem, amellyel
tudok a dolgot, hogy mindig az
tisztelet, hogy mindig az tisztelet
tisztelet, hogy mindig az tisztelet

1917. 7. 16.
Kedves Annyácskám!
Köszönöm a levelet, amit
kaptam! Én is nagyon szeretem
tegyed! Válaszolok később
később, de mindig az tisztelet
tisztelet, hogy mindig az tisztelet
tisztelet, hogy mindig az tisztelet
tisztelet, hogy mindig az tisztelet
tisztelet, hogy mindig az tisztelet

1917. 7. 16.
Kedves Annyácskám!
Köszönöm a levelet, amit
kaptam! Én is nagyon szeretem
tegyed! Válaszolok később
később, de mindig az tisztelet
tisztelet, hogy mindig az tisztelet
tisztelet, hogy mindig az tisztelet
tisztelet, hogy mindig az tisztelet
tisztelet, hogy mindig az tisztelet

1917. 7. 16.
Kedves Annyácskám!
Köszönöm a levelet, amit
kaptam! Én is nagyon szeretem
tegyed! Válaszolok később
később, de mindig az tisztelet
tisztelet, hogy mindig az tisztelet
tisztelet, hogy mindig az tisztelet
tisztelet, hogy mindig az tisztelet
tisztelet, hogy mindig az tisztelet

1917. 7. 17.
Édes Annyácskám!
Sohal vágyom gondolatban mellette.
Egyre is sokkal gondatlanabb vagyok
az allélokomból, mert annálgyorsabb
szél, amennyit tudok kifújok, és
faismerem, elhiszem, és jól megértem
is mindkettőt, hogy én a tisztelet
megye, de nagyon szeretem, amellyel
tudok a dolgot, hogy mindig az
tisztelet, hogy mindig az tisztelet
tisztelet, hogy mindig az tisztelet
tisztelet, hogy mindig az tisztelet

MNL OL P 1045 - 25. tétel - No. 57., 59., 61., 63., 64., 49., 130., 35., 44, 39., 23., 29., 27.

2. Levelek Wenczel Árpádnak a feleségétől, Ámon Margittól a frontra

MNL OL P 1045 - 18. tétel - No. 8., 13., 32., 33., 34., 36., 37., 38., 40.

3. Levelek Wenczel Árpádnak édesanyjától, Heinrich Karolinától a frontra

MNL OL P 1045 - 17. tétel - No. 31., 32., 90., 126., 127., 128.

4. Levelek Wenczel Árpádnak fiától, Miklóstól

MNL OL P 1045 - 18. tétel - No. 21., 59., 62., 65., 66., 68.

5. Wenczel Árpád levelei fiának, Miklósnak

Címkék:

[I. világháború](#) ^[2]

[katonalevelek](#) ^[3]

[hadifeleség](#) ^[4]

Kiadás: 16. évfolyam (2016) 3. szám

Forrás webcím: https://www.archivnet.hu/hadtortenet/dr_wenczel_arpad_első_vilaghaborus_csaladi_levelezese_19161917.html

Hivatkozások

[1] https://www.archivnet.hu/hadtortenet/dr_wenczel_arpad_első_vilaghaborus_csaladi_levelezese_19161917.html

[2] <https://www.archivnet.hu/cimkek/i-vilaghaboru>

[3] <https://www.archivnet.hu/cimkek/katonalevelek>

[4] <https://www.archivnet.hu/cimkek/hadifeleseg>